

EURÓPAI UNIÓS ADÓPOLITIKA ÉS NEMZETI ADÓRENDSZER A V4 ORSZÁGOKBAN¹

European Tax Policy and National Tax System in the V4 Countries

Dr. AMBRUS Rita Anna PhD

egyetemi docens

Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

Absztrakt

Az európai országokban a közkiadások fedezetéül szolgáló forrásokat az adóbevételek biztosítják és az adózási környezet, vagy az adórendszer egyes elemei segíthetnek a kormányzatoknak elérni mind a gazdasági, mind a társadalmi célkitűzéseiket. Az Európai Unió tagjaként tekintettel kell lenni az uniós adópolitikára és tiszteletben tartani bizonyos alapelveket, de az adózás jelentősége miatt az adózási szabályokat nemzeti szinten alkotják meg a tagállamok. Az európai uniós belső piacon nemcsak az áruk és szolgáltatások, hanem a magánszemélyek és a vállalkozások áramlása is megengedett. Az adórendszerek különbözősége egyrészt megnehezítheti ezt a mozgást, másrészt lehetőséget adhat az adóelkerülésre és az adócsalásra is. A tanulmány a négy visegrádi országban elemzi az adózási környezetet, kiemelt területként kezelve az adóadminisztrációs nehézségeket és a kapcsolódó kihívásokat.

Kulcsszavak: adópolitika, adórendszer, adóadminisztráció

JEL kódok: H20, H21

Abstract

Tax revenues ensure the source to finance public expenditures in each European country and the tax area or some elements of tax system or even the tax area can help in achieving both economic and social goals of governments. However, as a member of European Union, it needs to consider the EU tax policy and respect certain fundamental principles but according to the importance of taxation, tax rules are formed at national level. In the European internal market not only goods and services but individuals and companies are allowed to moving. Several tax systems can make this flow difficult and create possibilities for tax avoidance and tax evasion as well. This study summarises the results of the analysis based on the tax environment in the V4 countries focused on the difficulties of tax administration and highlighted the challenges of them.

Keywords: tax policy, tax system, tax administration

JEL Codes: H20, H21

¹ Jelen publikáció az „EFOP-3.6.1-16-2016-00018 – A felsőoktatási rendszer K+F+I szerepvállalásának növelése intelligens szakosodás által Sopronban és Szombathelyen” című projekt támogatásával valósult meg.

1. Bevezetés

Az adórendszerek fejlődésének egyik legfontosabb mozgatórugója az adott ország gazdaságpolitikája. Az Európai unió tagállamai számára a nemzeti adójogszabályok (módosítása) esetén tekintettel kell lenni az alapszerződésben meghatározott elvekre is. Az adópolitika – legyen szó akár nemzeti, akár közösségi adópolitikáról – egyrészt megfogalmazza az adórendszeren keresztül megvalósítandó gazdasági és társadalmi célkitűzéseket, másrészt pedig magában foglalja azokat az eszközöket, amelyek segítségével el kívánja érni ezeket a célokat. Az általános adópolitikai célok között elsődleges a szükséges költségvetési bevétel biztosítása, de fontos eleme a fejlődési irányok és az ehhez kapcsolódó preferenciák kijelölése, az elvonások szerkezetének kialakítása és a hatékonyság fokozása is. A tagállamok önálló fiskális politikát folytatnak, de adópolitikájukra természetesen jelentős hatást gyakorol a közösséghez való tartozás, így az uniós adópolitikai célkitűzésektől nem függetlenítheti magát egyetlen ország sem. *„Az EU elősegíti a tagállamok közötti együttműködést, és jogi keretet határoz meg annak biztosítására, hogy több tagállamot érintő tevékenységek megadóztatása méltányosan és célravezetően történjen”* (Európai Bizottság, 2015).

2. A téma felvezetése, kapcsolódó szakirodalom áttekintése

A tagállamok adórendszerét befolyásolja a tagállam belső gazdasági-társadalmi fejlődése, ezzel párhuzamosan a versenyképességének fenntartásának, fokozásának igénye, valamint az Európai Unió adópolitikájának alakulása (Burján et al., 2012). A lisszaboni stratégia megvalósításának folyamatában az adópolitika jelentős eszköz, amely változása része lehet a szerkezeti reformoknak, és a szociálpolitika rendszerének (Vágvölgyi, 2009). Ennek keretében megfogalmazott közösségi szintű adóintézkedések elsősorban az adórendszer hatékonyságának javítását szolgálják (Braun – Kovács, 2009). Az Európai Unió adópolitikájához kapcsolódó kutatás (Quest et. al., 2016) a méltányos és hatékony adórendszer megfelel az alábbi kritériumoknak:

- ösztönzi a növekedést és a beruházásokat,
- elősegíti a foglalkoztatás-barát környezet kialakítását,
- fellép az adócsalás és az adóelkerüléssel szemben,
- elősegíti a szociális igazságosság érvényesülését.

A szerzők azt is megjegyzik, hogy ezek az elvárások esetenként ellentmondásba kerülhetnek, de összességében nem zárják ki egymást. A „növekedésbarát” adóztatás megvalósításához elméleti és gyakorlati szakemberek is jellemzően azt emelik ki, hogy inkább a forgalmi típusú adókat kell előtérbe helyezni a jövedelmeket terhelő adókkal szemben, hivatkozva gazdasági szimulációkra (Myles, 2009), vagy empirikus kutatásokra (Arnold et al., 2011).

Az Európai Unió országaiban ugyan az adóterhelés aránya és szerkezete is jelentős eltéréseket mutat, a tendenciákat szemügyre véve azonban megállapítható, hogy a tagállamok többsége igyekszik az indirekt adókra helyezni a hangsúlyt (részletesen a 3.1 alfejezetben).

A közvetlen adók tekintetében az egységesítésre való törekvés helyett az összehasonlíthatóság biztosítása a kiemelt cél. Ezt a célkitűzést leginkább az a tény indokolja, hogy a határokat átlépő tevékenységgel kihasználhatók az egyes adórendszerek közti különbségek. Ilyen esetben adóelőnyt realizálhatnak a kizárólag belföldön tevékenykedőkkel szemben, így a versenyegyenlőség csorbulhat (Herich, 2017). Ennek következményeként minden ország számára fontos, hogy az adóalanyok (és potenciális adóalanyok) számára vonzó, de legalábbis elfogadható adókörnyezetet alakítson ki. Ez a törekvés leginkább a társasági adókulcsok csökkenő tendenciájában mutatkozik meg. Az adókulcsok mellett azonban nagyon fontos - bár lényegesen nehezebben összehasonlítható - a támogatások rendszere (Burján et al., 2012). A társasági adók esetében azonban szem előtt kell tartani az agresszív adótervezés lehetőségének visszaszorítását is. A jelenlegi irányelvek mellett (pl. kamatokról és jogdíjakról szóló irányelv, anya- és leányvállalatokról szóló irányelv) fontos lenne az adóalapok megállapítási módjának a közelítése is (Európai Bizottság, 2015). Fontos lépésnek tekinthető, hogy a transzferár-szabályozásra vonatkozóan szinte mindegyik tagállam kitér.

Az uniós adópolitika kiemelt célkitűzése az adócsalás és az adókikerülés elleni küzdelem is. Az uniós összesítések alapján évente mintegy egybillió euróra tehető az adókijátszás miatt be nem folyt adóbevétel (Paternoster, 2017). A legnagyobb probléma a közvetett adók elkerülésével van (Pedersen et al., 2013), annál is inkább, mivel a tagállamok költségvetésen belül a közvetett adók aránya jellemzően a legmagasabb. Az adórendszer egyszerűsítése melletti érvek között is rendre kiemelik a szakemberek, hogy egy kevésbé bonyolult adórendszer az adókijátszásnak is kisebb teret enged. Az adóadminisztrációs terhek csökkentése Balog (2014) szerint azért is fontos, mert mérsékelheti az adóelkerülésben való részvétel relatív hozamát, másrészt kedvezően hat az adóellenőrzés költségeire, ami *„adott ellenőrzési kiadás mellett növelheti az ellenőrzés kiterjedését és így a lebukás valószínűségét”*.

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy a válságot követő időszakban a visegrádi országokban végbementek-e az unió által javasolt adószervezeti változások, valamint az adópolitikai célkitűzéseknek (European Commission, 2012) megfelelően történt-e kedvező változás az adózási környezetre vonatkozóan az adóterhelés és az adminisztrációs kötelezettségek szempontjából, illetve – ehhez szorosan kapcsolódva – sikerült-e csökkenteni az adóelkerülést és az adóhiányt.

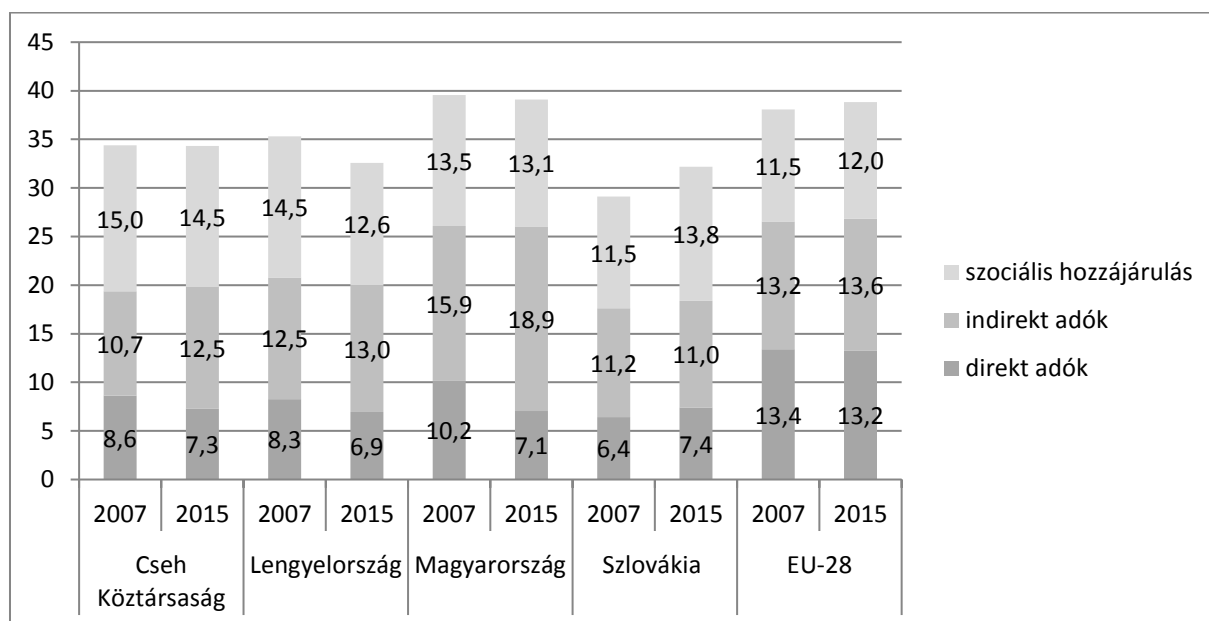
Az elemzéshez az Európa Szemeszter országspecifikus ajánlásaival vettem össze az Eurostat (2017), a World Bank (2012, 2016) és CASE (2017) összesítéseiből származó adatokat.

3. Az adórendszer főbb jellemzői a V4 országokban

Az adórendszer az adott országban aktuálisan hatályban lévő adóknak, valamint az adózási alapelveknek és a kapcsolódó eljárásoknak az összességét jelenti. Az alábbiakban a V4 országok adórendszerének változását vizsgálom meg négy kiemelt szempont szerint, összevetve az európai unió által megfogalmazott adópolitikai célkitűzésekkel és az adott országnak címzett ajánlásokkal.

3.1. Az adóbevételek szerkezete

Az Európa 2020 stratégiában foglalt elvárások alapján a tagállamoknak csökkenteniük kell a munkát terhelő adókat és az adóterhelést – amennyiben az adott ország költségvetésének egyensúlyban tartásához szükséges – inkább a fogyasztáshoz kapcsolódó adók esetében javasolt emelni, amely hatásokkal az adóbevételek között hangsúlyosabbá válik az indirekt adók szerepe. Az 1. ábra az elvonás szerkezetét hasonlítja össze a 2007. és a 2015. adóévre vonatkozóan és jól látszik, hogy uniós szinten ugyan nőtt az indirekt adóhoz köthető GDP arányos adóterhelés, de ezt meghaladta az élők munkát adóztató szociális hozzájárulás arányának növekedése.

1. ábra: A GDP arányos adóbevételek szerkezetének változása (%)

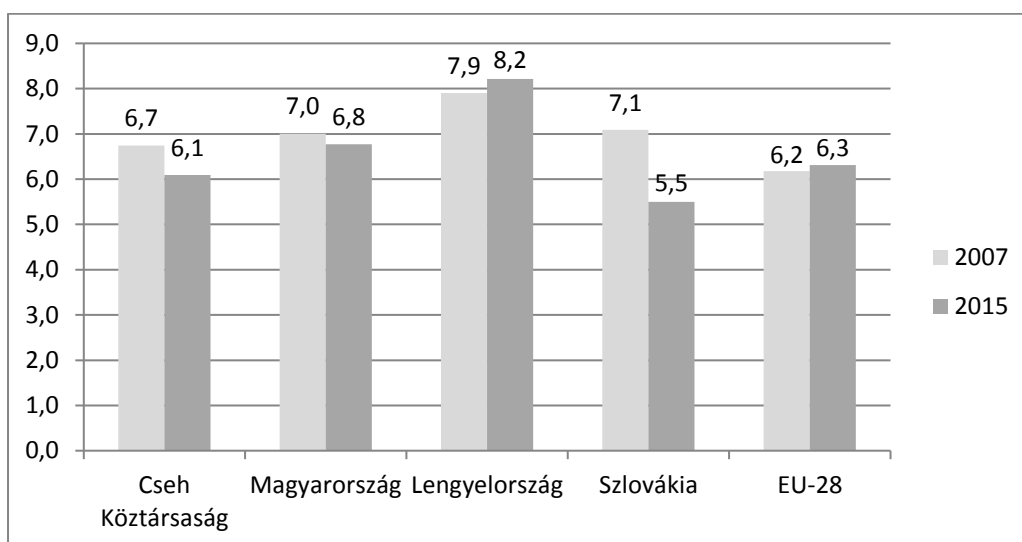
Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2017) adatai alapján

Az uniós elvárásokkal összhangban hazánkban is fontos kormányzati célkitűzés, hogy az adóbevételek között a hangsúly a fogyasztási és forgalmi adók irányába tolódjon el. Ennek megfelelően az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetésével jelentősen csökkent a direkt adókból származó bevételek aránya, ezzel párhuzamosan pedig – köszönhetően elsősorban az Európában legmagasabb általános forgalmi adó mértéknek – az indirekt elvonás erősödött. Az ábra ugyan a 2015-ös adatokat mutatja, a 2017-től bevezetett társasági adó csökkentés (10, illetve 19%-os kulcsokat egységesen 9%-os társasági adókulcs váltotta fel), valamint a szociális hozzájárulási adó mérséklése (27-ről 22%-ra) további elmozdulást eredményez, így az elvonás szerkezete az elvárásoknak megfelelően változott.

Hasonló, de korántsem ennyire erőteljes irányú folyamat ment végbe a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban is, míg Szlovákiában a jövedelemadókból és szociális hozzájárulásokból származó bevétel aránya is növekedett. A direkt adókat tekintve azonban közel azonos a GDP arányos elvonás a négy országban, ami lényegesen alacsonyabb az uniós átlagnál.

A GDP arányos társadalombiztosítási befizetések aránya Lengyelországban a legmagasabb, de mind a négy visegrádi országban meghaladja az uniós átlagot. A munkavállalók befizetéseiből származó bevétel alacsonyabb, mint a munkáltatók hozzájárulása, kivéve Lengyelországban.

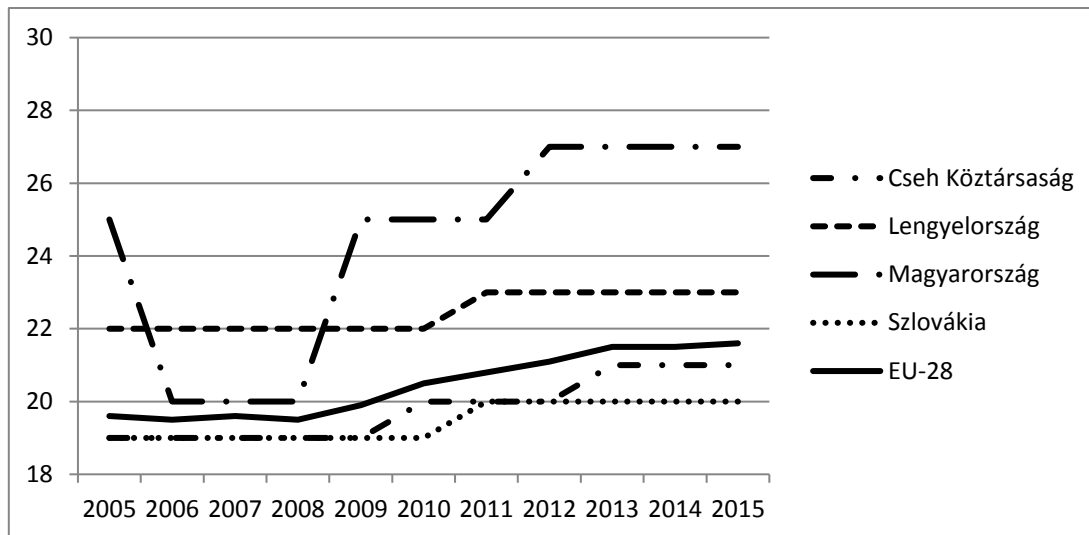
A vizsgált időszak alatt a környezeti adók aránya mindössze átlagosan 0,1 százalékkal növekedett az unióban, az egyes tagállamok adóbevételei között viszont eltérő irányú változások figyelhetők meg (2. ábra).

2. ábra: A környezeti adók aránya az adóbevételek százalékában
 Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2017) adatai alapján

3.2. Az adóterhelés alakulása

A fogyasztási adók között az általános forgalmi adó szerepe minden országban meghatározó, az ebből az adónemből származó bevételek alakulását pedig elsősorban az adókulcsokkal próbálják befolyásolni a kormányzatok. A tagállamok által alkalmazott általános adómérték uniós átlagát tekintve 10 év alatt 2 százalékpontos növekedés figyelhető meg (3. ábra). Az időszak alatt a tagállamok jellemzően növelték a terhelést, néhány ország változatlan kulcsokat alkalmazott (Pl. Ausztria, Hollandia), míg Magyarország átmenetileg 2006-2008 között, Lettország 2013-tól (majd Románia 2016-tól) csökkentette az adó mértékét. Fontos azonban kiemelni, hogy az egyes országokban eltérő a kedvezményes adókulcs alá sorolt termékek és szolgáltatások köre, valamint a preferált csoportokhoz rendelt adómérték(ek) is különbözőek. A visegrádi országok közül három emelte a kedvezményes kulcsokat is, Szlovákiában viszont nem módosították a mértékét.

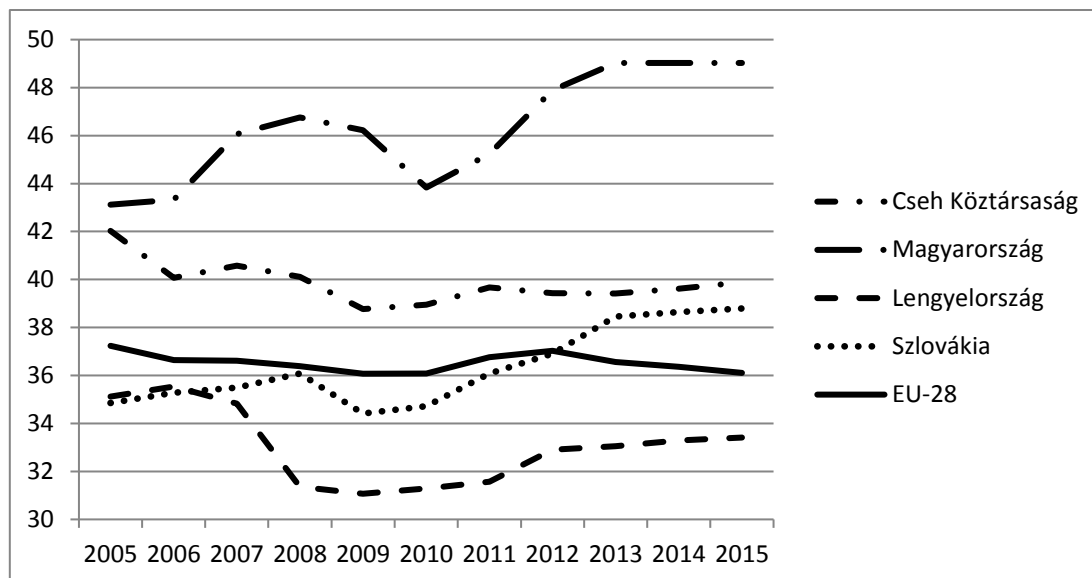

3. ábra: Az ÁFA általános mértékének változása (%)
 Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2017) adatai alapján

A jövedelemadókat tekintve a társasági adóztatás terén erőteljes tendenciaként érvényesül az adócsökkentés, köszönhetően a tagállamok közötti „adóversenynek”. Az előző pontban említett drasztikus módosítással hazánkban kell a legalacsonyabb társasági adó kulccsal számolniuk a vállalkozásoknak, ami komoly vonzerőt jelent(het), függetlenül attól, hogy a tagállamokban az adóalap megállapításának szabályai sem egységesek (bár javaslat készült erre vonatkozólag).

A személyi jövedelemadó egyértelműen az az adónem, amelyben leginkább érvényesül a tagállamok adószuverenitása, ennek megfelelően rendkívül változatos. Az uniós elvárásoknak megfelelően több országban nőtt a progresszivitás mértéke, amely az alacsony jövedelemmel rendelkezők adóterhén könnyített. Közép- és kelet-európai országok közül több helyen is egykulcsos személyi jövedelemadózást vezettek be. A visegrádi országok közül elsőként 2004-ben Szlovákia, 2008-ban a Cseh Köztársaság, majd 2011-ben Magyarország, Lengyelországban viszont – a tervezet ellenére – nem lépett életbe. Szlovákiai jelenleg progresszív táblát alkalmaz (19 és 25 százalékos adókulccsal), míg a másik két ország 15 százalékkal adóztatja a magánszemélyek jövedelmét.

Az élők munkaterhének összehasonlításához az adóék mutatót érdemes megvizsgálni, a progresszív jövedelemadóztatás miatt azonban az összevetés csak meghatározott jövedelemszinteken releváns. Az Eurostat adatbázisában az átlagjövedelem bizonyos százaléka vonatkozóan található adatok, így – tekintettel arra, hogy az uniós elvárások elsődlegesen az alacsonyabb jövedelmek adóterhének mérséklését szorgalmazzák – a 4. ábra elkészítésénél az átlagjövedelem 67 százaléka megfelelő jövedelemszintre vetített adóék változását szemléltetem. A visegrádi országok a válságot követően mérsékeltek ugyan az élők munkaterhét, néhány év elteltével azonban ismét növekedés következett be, amely ellentétes irányú folyamat az uniós átlag változásához képest. A hazai adóék az egyik legmagasabbnak számít már évek óta Európában (még a 2017-től bevezetett csökkentéssel is).

4. ábra: Az átlagjövedelem 67 százalékához tartozó adók változása, egyedülálló, gyermektelen munkavállaló esetén (%)

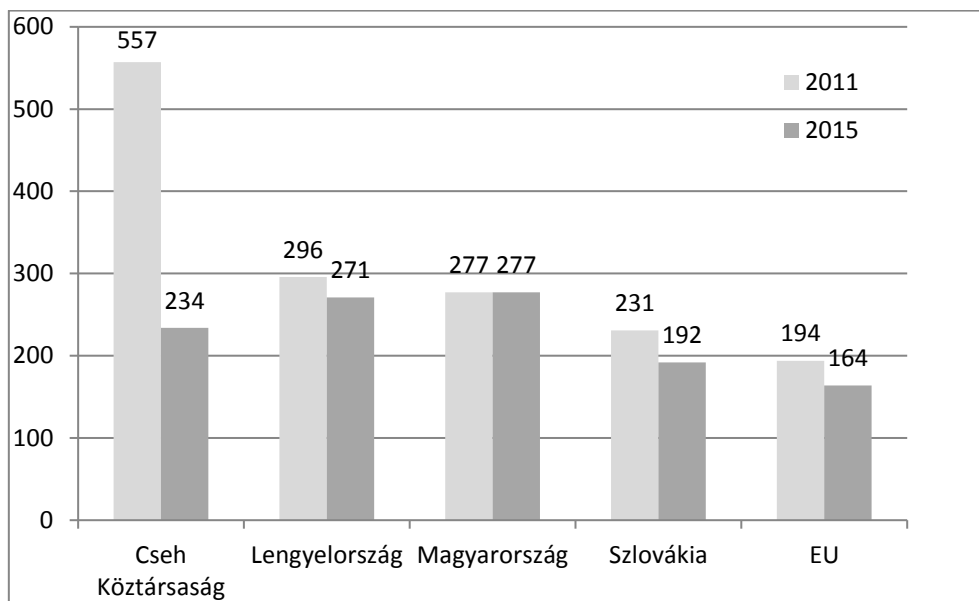
Forrás: saját szerkesztés Eurostat (2017) adatai alapján

A tagállamokban realizált átlagos jövedelem és a hozzá tartozó adóteher is eltérő, így más jövedelemszint esetén ettől némileg eltérő képpel szembesülünk. Emellett ki kell emelni a családi kedvezmények szerepét is, amely az eltartottak számától függően szintén jelentős mértékben befolyásolja a munkavállalók által fizetendő adót.

3.3. Adóadminisztrációs kötelezettségek

Az adóalanyok számára a fizetendő adó nagyságrendje mellett komoly kihívás az adminisztrációs kötelezettségeknek való megfelelés. Nem véletlen tehát, hogy a PwC és a Világbank által 2017-ben már tizenegyedik alkalommal megjelentetett „Paying taxes” című komplex összehasonlító áttekintés tartalmazza az adóadminisztrációra fordítandó órák számát egy közepes méretű típusvállalkozásra vonatkozóan (Packman et al., 2017). Az összesítés kiterjed mindarra az időszükségletre, amelyet a vállalkozásoknak az általános forgalmi adó, a társasági adó, valamint az élők munkához kapcsolódó kötelezettségek teljesítése tesz ki (5. ábra). A tagállamok adóadminisztrációs időigénye az uniós elvárásoknak megfelelően csökkent. Magyarországra vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy az adóbevallások kitöltéséhez szükséges idő ugyan némiképp csökkent az elmúlt években (nagyreszt az elektronikus adóbevallás bevezetésének köszönhetően), de évente még mindig több mint 100 órával meghaladja az EU átlagát és az elmúlt 5 évben nem változott. Az elektronikus ügyintézés kiterjesztése nemcsak az adóalanyok számára eredményezne pozitív változást, hanem a hatóság számára is elősegítené a gyorsabb és hatékonyabb munkavégzést, „növelve ezáltal az általános adózói elégedettséget” (Kelemen, 2013). Az elektronikus ügyintézés terén a másik három visegrádi ország is nagyságrendekkel elmarad az európai országok jelentős részében

alkalmazott gyakorlattól, amelyekben a személyi jövedelemadó bevallások több mint 90 százaléka elektronikus úton érkezik be az adóhatósághoz (OECD, 2015).

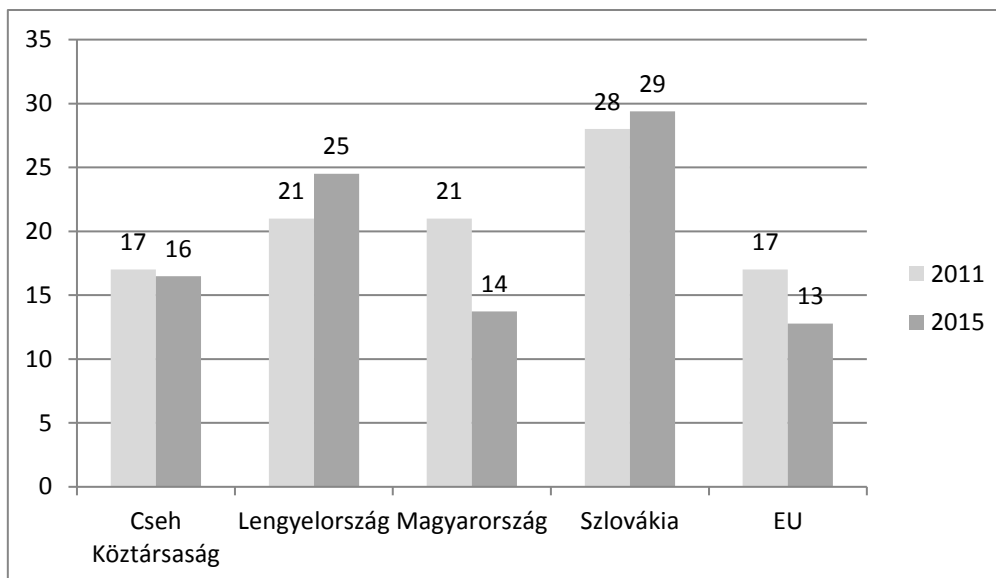
5. ábra: Az adókötelezettségek időigénynek változása (óra/év)
 Forrás: saját szerkesztés World Bank (2012 és 2016) adatai alapján

3.4. Adókerülés és adócsalás

Az adóalanyok adóminimalizáló tevékenysége széles skálán mozoghat jogi szempontból, elég csak az adócsalás, adókerülés és az adótervezés fogalmai közti különbséget kiemelni. Az adójogi megítélésük nehézségeire a rendeltetésszerű joggyakorlás elvét vizsgálva világít rá Szabó (2014).

A rejtett gazdaság fogalma alatt azokat a nem regisztrált gazdasági tevékenységeket értjük, amelyek hozzájárulnak a bruttó hazai össztermékhez, de a kormányzat előtt rejtve maradnak. A rejtett gazdaság adókiecsést okoz a jövedelemadók tekintetében, valamint a forgalmi típusú adók esetében is, a be nem jelentett foglalkoztatás során pedig a szociális hozzájárulásokból beszédett bevétel szintje alacsonyabb. A rejtett gazdaság becslésére vonatkozóan különböző módszerek vannak, de bármelyik módszer esetén is csak fenntartásokkal lehet összehasonlítást végezni az egyes országokra vonatkozóan.

Mivel a tagállamok költségvetési bevételei között meghatározó szerepe van az általános forgalmi adónak, az összevetésre leginkább alkalmas mutató a be nem folyt általános forgalmi adó aránya a tervezetthez képest. A „VAT GAP” aránya 2015-ben az Európai Unió országaiban megközelítette a 13 százalékot (6. ábra). Nagyságrendjét befolyásolja az adókerülés és az adócsalás, de a fizetési nehézség vagy csődhelyzet miatt, valamint az „adminisztrációs hibák” következtében be nem folyt adót is tartalmazza.

6. ábra: A be nem folyt általános forgalmi adó aránya a tervezetthez képest (%)
 Forrás: CASE (2017) alapján

A tagállamok többsége komoly erőfeszítéseket tesz az áfa hiány csökkentése érdekében. Az online pénztárgép mellett Magyarország a közúti szállítmányozáshoz kapcsolódóan bevezetett EKAER rendszerrel fokozott ellenőrzés alá vonja az áruk mozgását az adócsalás visszaszorítására. A szabályozás felkeltette más országok figyelmét is, ebben az évben már Lengyelországban is hasonló módszert alkalmaznak. Sikeresnek mondható az adótraffipax is, mivel a meghirdetett időszak alatt az ellenőrzendő tevékenységet végző vállalkozások bevétele a tapasztalatok szerint rendre megemelkedik az ellenőrzéstől tartva. Szlovákiában a magas adóhiányt 2013-tól az adólottóval igyekeznek csökkenteni (a lottószelvény a számla, amelynek adataival az adóhatóságnál lehet regisztrálni a nyeremény eléréséhez).

4. Következtetések

A tagállamok közös érdeke az adóügyi együttműködés. Az uniós adópolitikai irányvonalhoz illeszkednek a visegrádi országok számára megfogalmazott ajánlások, amelyekkel jellemzően összhangban vannak az adott ország adópolitikai törekvései is. Tagállami szinten azonban természetesen meghatározó az adott ország gazdasági-társadalmi fejlettségi szintje, valamint saját fiskális politikájához kapcsolódó preferenciái.

A GDP arányos elvonások szerkezetét tekintve három visegrádi országban figyelhető meg elmozdulás az indirekt adók irányába, míg Szlovákiában a direkt adók és a szociális hozzájárulások aránya is növekedett. Ez utóbbi mind a négy visegrádi országban meghaladja az uniós átlagot, köszönhetően az élők munkát terhelő magas járulékkötelezettségeknek. A méltányosság elvének érvényesüléséhez különösen fontos lenne az alacsony jövedelműek adóterhének mérséklése, hiszen Lengyelországot kivéve az adóék magasabb, mint az uniós átlag. A környezeti adókból származó adóbevételek Lengyelországban képviselnek

legnagyobb részt az adóbevételek között. A fogyasztási adó csoportjában mindegyik országban meghatározó az általános forgalmi adó szerepe. Az általános mérték hazánkban a legmagasabb, míg a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában nem éri el az unió átlagát. A becslések szerint a be nem szedett általános forgalmi adó aránya viszont éppen Szlovákiában a legmagasabb, így ebben a tagállamban az egyik legnagyobb problémát ez jelenti. Az adókötelezettségek teljesítése az adóalanyok számára mind a négy országban kihívás. A bonyolult adórendszer rontja a tagállamok (adó)versenyképességét és lehetőséget kínál az adókijátszásra, ezért az adminisztrációs terhek csökkentése, valamint az adóbeszedés hatékonyságának javítása valamennyi országban a stratégiai célok között szerepel.

Irodalomjegyzék

- Arnold, J.–Brys, B.–Heady, C.–Johansson, A.–Schwellnus, C.–Vartia, L. (2011): *Tax Policy for Economic Recovery and Growth*. The Economic Journal 121(550): 59–80.
https://econpapers.repec.org/article/ecjeconjl/v_3a121_3ay_3a2011_3ai_3a550_3ap_3af59-f80.htm (letöltve: 2013.09.22.)
- Balog Á. (2014): *Adóelkerülés és rejtett gazdaság Magyarországon*. Közgazdaság, 2014/4. különszám. p.18.
- Braun, G. – Kovács, Z. L. (2009): *A lisszaboni stratégia és az adópolitika kapcsolata a gazdasági válság tükrében*, Pénzügyi Szemle, 2009. 4. szám. pp.568-580.
<http://www.asz.hu/penzugyi-szemle/2009/liv-evfolyam-2009-4-szam/pu-szemle-09-4.pdf> (letöltve: 2012.06.22.)
- Burján, Á. – Sándorné Új, É. – Sztanó, I. – Vígvári, A. (2012): *Adótani alapok*, Budapest, SALDO. pp. 261-265.
- CASE (2017): *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2017 Final Report*, Warsaw, TAXUD/2015/CC/131.
https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/study_and_reports_on_the_vat_gap_2017.pdf (Letöltve 2017.10.26.)
- Európai Bizottság (2010): *Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:Hu:PDF> (letöltve 2014.09.20.).
- Európai Bizottság (2015): *Közérthetően az Európai Unió szakpolitikáiról: Adópolitika*. Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg. <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/b075f231-bd9b-4e10-b4a3-7f248360c5ae> (Letöltve 2017.10.26.)
- European Commission (2012): *Annual Growth Survey 2012*. COM(2011) 815 final. European Economic and Social Committee, Brussels. <http://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/annual-growth-survey-2012> (Letöltve 2017.10.26.)
- Eurostat (2017): *Taxation trends in the European Union*. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Taxation and Customs Union, 2017 Edition, Luxembourg. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2017.pdf (Letöltve 2017.10.25.)

- Herich Gy. (2017): *Adó 2017 Magyarázatok*. Penta Unió, Pécs, 2017. pp. 8-9.
- Kelemen J. (2013): *Az adóhatóság szervezeti átalakításának és a jogszabályi környezet változásainak adózókra gyakorolt hatása*. Adózói felmérés – 2013. szeptember 24. PwC Magyarország Kft, <https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/tcdr/tcdr-survey-2013.pdf> (letöltve: 2016. 12.18).
- Myles, G. D. (2009): *Economic Growth and the Role of Taxation – Theory*. OECD Economics Department Working Papers 713. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/economic-growth-and-the-role-of-taxation-theory_222800633678%3Fcrawler%3Dtrue (letöltve: 2012.06.22).
- OECD (2015): *Tax administration 2015*. Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies, OECD, Paris. http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/tax-administration-2015_tax_admin-2015-en (letöltve: 2017. 10.01).
- Packman, A. – van Weeghel, S. – Howlett, N. – Dane, T. – Lopez-Carlos, A. – Ramalho, R. – Nasr, J. – Ulku, H. (2017): *Paying Taxes 2017*, 11th edition, World Bank Group & PwC, <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2017.pdf> (letöltve: 2017.06.21).
- Paternoster, D. (2017): *Általános adópolitika*. Európa Parlament. 2017. http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.11.1.html (letöltve: 2017.09.28).
- Pedersen, H. S., Moerup, C., Andersen, C., Findsen, L., Rosenberg, J., & Lang, T. C. (2013): *A review and evaluation of methodologies to calculate tax compliance costs*. Taxation Papers No. 40. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_40.pdf (letöltve: 2017. 10.01).
- Quest, S. – Moutarlier, V. – Nicodème, G. (2016): *Tax Policies in the European Union, 2016 Survey*, Luxembourg: Publications Office the European Union. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2016.pdf (letöltve: 2017. 10.01).
- Szabó I. (2014): *A rendeltetésszerű joggyakorlás elvének érvényesülése, rövid kitekintéssel a feltételes adómegállapítási eljárásra is*. IUSTUM AEQUUM SALUTARE, X. évf. 3 sz. pp. 143-162.
- Vágvolgyi, H. (2009): *Az Európai Unió adópolitikai stratégiája*, Adóvilág, XIII. évfolyam, 06. szám, pp. 39–41.
- World Bank (2012): *Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World*. World Bank., Washington. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5907> (letöltve: 2016. 12.18).
- World Bank (2016): *Doing Business 2017: Equal Opportunities for All*. DC: World Bank, Washington, <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> (letöltve: 2017. 09.12)